

УДК 821.161.2

DOI: [https://doi.org/10.17721/2520-6346.1\(64\).7-14](https://doi.org/10.17721/2520-6346.1(64).7-14)

Вікторія Атаманчук, д-р філол. наук, доц.,
провід. наук. співроб., голов. наук. співроб.

ORCID ID: 0000-0002-5211-2480

e-mail: victoriaatamanchuk@gmail.com

Національний центр "Мала академія наук України", Київ,
Інститут педагогіки НАПН України, Київ

ПОВІСТЬ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО "МАНЮНЯ" У КОНТЕКСТІ ХИМЕРНОЇ ПРОЗИ

Мета статті полягає у визначенні тих особливостей художнього стилю М. Вінграновського, втілених у прозових творах, які співвідносять із приметними рисами химерної прози. Об'єктом дослідження виступає повість М. Вінграновського "Манюня", а предметом дослідження є реалізація приметних ознак химерної прози у творі українського письменника. Виокремлюються характерні особливості химерної прози, такі як: умовність зображення, що дозволяє поєднувати різні ракурси об'єктивного відтворення дійсності з позицій художньої перспективи і суб'єктивного світовідчуття; змішування різних планів художньої реальності з погляду матеріалістичного (що виражається у формуванні визначених об'єктів, процесів, ситуацій тощо) та ідеалістичного (що постає у вигляді вигаданого, уявного, неізнаного тощо) втілення; багаторакурсність художнього зображення, яка виявляється в об'єктивації світосприйняття різних персонажів. Особливу увагу приділено таким ознакам прози М. Вінграновського як поетичність і філософія, що передбачають відображення внутрішніх станів як домінанти художнього зображення; внутрішнього світу персонажа, який характеризується духовним і душевним багатством, піднесеністю, внутрішньою глибиною й масштабністю, який створює /перетворює реальність. У повісті "Манюня" письменник формує такий багатоплановий художній світ, який органічно поєднує різні виміри зображення (об'єктивної і суб'єктивної реальності, уявної, вигаданої та фантазованої дійсності) у єдину цілісність. Внутрішні враження і відчуття героя є факторами організації сюжету. Сприйняття автора формує простір, у якому видозмінюються усі образи, процеси, ситуації, які безпосередньо чи опосередковано потрапляють у його поле зору. У залежності від сутності явищ, які сприймає герой твору, зображення набуває гротескного, сюрреалістичного, іронічного, фантастичного характеру.

Ключові слова: *художня умовність, фантастика, сюрреалізм, психологізація, химерна проза.*

Вступ. Химерна проза відіграє важливу роль в українській літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст., оскільки репрезентує розмаїті способи осягнення художньої дійсності насамперед шляхом формування багаторівневого відображення, у якому створена реальність заломлюється крізь призму фантастичного, сюрреалістичного, міфологічного світовідчуття. У різноманітних варіаціях химерної прози варто виокремити репрезентаційні особливості, такі як: умовність зображення, що дозволяє поєднувати різні ракурси об'єктивного відтворення дійсності з позицій художньої перспективи і суб'єктивного світовідчуття; змішування різних планів художньої реальності з погляду матеріалістичного (що виражається у формуванні визначених об'єктів, процесів, ситуацій тощо) та ідеалістичного (що постає у вигляді вигаданого, уявного, непізнаного тощо) втілення; багаторакурсність художнього зображення, яка виявляється в об'єктивації світосприйняття різних персонажів.

Зразками химерної прози можна вважати твори О. Ільченка, В. Земляка, В. Шевчука, В. Дрозда, М. Вінграновського та ін. Особливу увагу привертає химерна проза М. Вінграновського з огляду на її поетичність і філософізм – відображення внутрішніх станів стає домінантою художнього зображення; внутрішній світ персонажа, який характеризується духовним і душевним багатством, піднесеністю, внутрішньою глибиною й масштабністю, створенням / перетворенням реальності.

Мета статті полягає у визначенні тих особливостей художнього стилю М. Вінграновського, втілених у прозових творах, які співвідносні із прикметними рисами химерної прози. **Об'єктом** дослідження виступає повість М. Вінграновського "Манюня", а **предметом** дослідження є реалізація прикметних ознак химерної прози у творі українського письменника.

Історія дослідження питання. Г. Штонь [12] осмислював проблеми сутності химерної прози, В. Чайковська [11] вивчала термінологічні параметри, Ю. Падар [6] здійснила спробу зіставлення химерної прози і магічного реалізму та ін. Водночас прозу М. Вінграновського досліджували Г. Полещук [7], Л. Собчук [8], Н. Трефяк [9], Г. Холод [10] та ін., звертаючи увагу на питання поезики, індивідуального стилю, художньої майстерності тощо.

Методологія дослідження. З огляду на певну концептуальну невизначеність та естетичну амбівалентність химерної прози, методологічну основу дослідження формують ідеї, висловлені у працях Т. Бовсунівської, Н. Копистянської, Т. Гребенюк, присвячених розглядові проблем когнітивної поетики [1], фантастики [2], питанням художнього часу і простору [5], художньої умовності [4] тощо.

Результати дослідження. Повість М. Вінграновського "Манюня" представляє художнє втілення концепції шляху у різновимірних проекціях, що охоплюють поняття подорожі, яке постає у вигляді безпосереднього переміщення у часі і просторі, поступово перетворюючись на багатовекторний процес, що включає у себе сукупність явищ, подій, ситуацій, віддзеркалених у світосприйнятті героя твору; поняття внутрішнього світу головного героя, який детермінує своєрідність усього художнього зображення, внутрішній світ героя змінює зовнішню дійсність, позбавляючи її жорсткої матеріалістичної фіксації шляхом вивільнення та абсолютизації духовної енергії, форми вираження якої постійно змінюються у залежності від волі автора; поняття внутрішньої еволюції, що визначається своєрідною взаємодією героя із зовнішнім світом, інтеріоризацією зовнішнього світу, що збагачує героя тими переживаннями, які він сам і створив.

Внутрішні враження і світовідчуття героя є факторами організації сюжету завдяки тому, що зовнішні події слугують своєрідним засобом розгортання внутрішнього світу героя, що, у свою чергу, абсорбує ці події у вигляді вражень. Автор демонструє різні прояви зникнення визначених меж між внутрішнім світом та матеріалізованою реальністю, оскільки герой проектує образи будь-яких об'єктів, процесів, які потрапляють у поле його сприйняття, у виміри таємничого, незвіданого, незвичайного, тим самим зменшуючи їхню матеріалістичну детермінованість, відтворюючи плинність і багатовимірність їхніх форм, на які він може безпосередньо впливати власним сприйняттям.

Гармонійне цілісне світосприйняття героя повісті формує образи одухотвореної та естетизованої навколишньої природи, де все перебуває у злагодженій єдності. Водночас дисонанси, які виникають у результаті деструктивних дій інших персонажів і порушують створену гармонію, мають виразне гротескне забарвлення. Уява автора відтворює значною мірою гіпертрофовані відчуття і враження, породжені зіткненням із проявами деструкції.

М. Вінграновський використовує сюрреалістичні аспекти зображення для досягнення різних художніх ефектів: для демонстрації абсурдності негативних проявів; для умовної нейтралізації й перетворення негативу. Наприклад, вертоліт, як один із головних атрибутів сюрреалістичної картини браконьєрського полювання на качок, уві сні автора трансформується у нього самого. Сон автора: "Я став тим самим жовто-сіро-зеленим гелікоптером, що на очеретяну Кодиму притарабанив вояк-мислиців. Але тепер у мені-вертольоті, припавши до круглястих віконць, на приставлених стільчиках плямистилися не вояки, а чорніли собаки – разом з собаками я відлітав у вирій" [3, с. 511]. Сни у повісті формують окремий простір, що протистоїть реальності або доповнює її, розкриваючи незвідані грані буття.

У сприйнятті автора часто зникають часо-просторові кордони, свідомість автора-героя повісті здатна проникати у невідоме, фокусуючи його на певних відчуттях і передчуттях, які відтворюються через спогади. У сприйнятті автора повернення у рідні краї асоціювалось з образом тоді невідомого йому Султанчика: "Султанчик! Я ще не бачив його й не знав, як звати, але одного разу якоїсь ночі саме його дзявкотіння з подвір'я хати моєї сестри долетіло до мене через Атлантичний океан у Сполучені Штати" [3, с. 501]. Усі події, що включають святкування "Дня Буряка", вивезення буряка моряками тощо, заломлюються крізь свідомість героя повісті, що розширюється до меж того простору, який він сприймає.

Психологізація зображення слугує засобом творення дивовижного світу тварин, птахів, рослин, який віддзеркалює

настрій автора-героя повісті та водночас є цілком самодостатнім і завершеним. Спостереження за настроєм і поведінкою тварин у певних ситуаціях дають підстави автору спрогнозувати їхні ймовірні реакції, яким він надає вербального вираження. Прикладом може слугувати епізод із козухом, який впав на нору борсука: «Чорними, як соняшникові зерна, очатами він ображено глянув на мене і, як почувлось мені, забурчав: "І хто на мою нору, де я вже заліг на зиму, кинув смердючу оцю халамиду?" – "Вітер! – застрочила борсукові сорока. – Це не вони – не цей чоловік і не Манюня!"» [3, с. 526].

Автор використовує різні прийоми психологізації тварин за допомогою асоціацій та проєкцій. Сприймання віддалених звуків оркестру у селі і власні міркування автора про зустріч із Магдою поступово поєднуються зі спостереженнями за поведінкою Манюні, Орлика та Султанчика, які марширують під звуки уявного кротячого оркестру. Герой переключає увагу на уявний марш "Ніч крота", який своєю феєричністю та енергійністю захоплює автора значно більше, ніж сільський марш, який його нав'язав. Автор іронічно зіставляє реальний і уявний оркестри, поєднуючи їх у своєрідну цілісність, невідому для учасників свята.

Спостережливість автора і його талант створювати невеличкі цікаві історії на основі підмічених деталей, рис, особливостей тощо, має і зворотній ефект у вигляді його власної здатності до умовного перевтілення. "Тим часом Манюня занурилася губами в овес. Я чув, як її молоді сильні зуби захрумкотіли зерном з такою насолодою, що і мені захотілось вівса і самому стати конем" [3, с. 513–514].

Створений крізь призму фантазії автора світ має різні форми вияву: світ природи, який реально існує та віддзеркалюється у сприйнятті автора; фантастичний простір, що має з реальністю лише опосередковані зв'язки за допомогою певних асоціацій. На основі окремого, спостереженого у зовнішньому світі фрагмента, уява автора створює химерні, феєричні картини. Процес створення таких уявних картин і ситуацій продовжується до моменту безпосереднього зіткнення із реальністю, яка розкриває

справжню сутність подій. Прикладами можуть бути спостереження автора за привидами, які виявилися буряківницями, що вночі прокрадалися на бурякове поле; моменти психологічної боротьби із конокрадом, за якого автор сприйняв власного кожуха, розвішаного на акації; описи самовільного пересування кожуха, під яким насправді знаходився борсук; описи Манюні у вогні, що виявився світлом прожектора.

Висновки. У повісті "Манюня" М. Вінграновський створює такий багатоплановий художній світ, який органічно поєднує різні виміри зображення (об'єктивної і суб'єктивної реальності, уявної, вигаданої та сфантазованої дійсності) у єдину цілісність. Сприйняття автора формує простір, у якому видозмінюються усі образи, процеси, ситуації, які безпосередньо чи опосередковано потрапляють у його поле зору. Залежно від сутності явищ, які сприймає герой твору, зображення набуває гротескного, сюрреалістичного, іронічного, фантастичного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія. К.: ВПЦ "Київський університет", 2010. 180 с.
2. Бовсунівська Т. Епістемологічна нестабільність меж фантастики / Слов'янська фантастика: збірник наукових праць. К.: ВПЦ "Київський університет". 2012. С. 9–14.
3. Вінграновський М. Манюня / Вінграновський М. Вибрані твори / Упор. М. Лазарук. К.: "Смолоскип", 2013. С. 500–560.
4. Гребенюк Т. Форми художньої умовності у прозі Галини Пагутяк // *Дивослово*. 2013. № 6. С. 43–47.
5. Копистянська Н. Х. Час і простір у мистецтві слова: монографія. Л.: ПАІС, 2012. 344 с.
6. Падар Ю. А. Магічний реалізм і химерна проза: протистояння чи взаємодія? // *Літературознавчі студії: збірник наукових праць*. К.: ВД Дмитра Бураго, 2011. Вип. 33. С. 397–404.
7. Полещук Г. Я. Поетика прози Миколи Вінграновського: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 – українська література; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010. 16 с.
8. Собчук Л. В. Проза Миколи Вінграновського і проблеми художньої майстерності: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 – теорія літератури; ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2007. 19 с.
9. Трефяк Н. І. Конструктивні складові індивідуального стилю художньої прози Миколи Вінграновського: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 – теорія літератури; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2010. 20 с.

10. Холод Г. Я. Поетика прози Миколи Вінграновського: монографія. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. К., 2016. 196 с.
11. Чайковська В. Українська химерна проза: історія народження терміна // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 26. С. 79–82.
12. Штонь Г. Стиль письма чи стиль мислення? // *Дніпро*. 1981. № 1. С. 138–143.

REFERENCES

1. Bovsunivska T. V. Kohnityvna zhanrolohiiia ta poetyka: monohrafiia [Cognitive genreology and poetics: monograph]. K.: VPTs "Kyivskiy universytet", 2010. (in Ukr.).
2. Bovsunivska T. Epistemolohichna nestabilnist mezh fantastyky [Epistemological instability of the boundaries of fiction]. *Slovianska fantastyka: zbirnyk naukovykh prats*. K.: VPTs "Kyivskiy universytet", 2012. S. 9–14. (in Ukr.).
2. Bovsunivska T. Epistemolohichna nestabilnist mezh fantastyky [Epistemological instability of the boundaries of fiction]. *Slovianska fantastyka: zbirnyk naukovykh prats*. K.: VPTs "Kyivskiy universytet", 2012. S. 9–14. (in Ukr.).
3. Vinhranovskyi M. Maniunia [Maniunia]. *Vinhranovskyi M. Vybrani tvory / Upor. M. Lazaruk*. K.: "Smoloskyp", 2013. S. 500–560. (in Ukr.).
4. Hrebeniuk T. Formy khudozhnoi umovnosti u prozi Halyny Pahutiak [Forms of artistic conventions in the prose of Halyna Pagutyak] // *Dyvoslovo*. 2013. № 6. S. 43–47. (in Ukr.).
5. Kopystianska N. Kh. *Chas i prostir u mystetstvi slova: monohrafiia*. [Time and space in the art of words: a monograph]. L.: PAIS, 2012. 344 s. (in Ukr.).
6. Padar Yu. A. Mahichnyi realizm i khymerna proza: protystoiannia chy vzaiedomiia? [Magic realism and chimerical prose: opposition or interaction?]. *Literaturoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats*. K.: VD Dmytra Buraho, 2011. Vyp. 33. S. 397–404. (in Ukr.).
7. Polieshchuk H. Ya. *Poetyka prozy Mykoly Vinhranovskoho* [The poetics of Mykola Vingranovskyi prose]: avtoref. dys. ...kand. filol. nauk: 10.01.01 – ukrainska literatura ; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K., 2010. 16 s. (in Ukr.).
8. Sobchuk L. V. *Proza Mykoly Vinhranovskoho i problemy khudozhnoi maisternosti* [Mykola Vingranovskyi's prose and the problems of artistic skill]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.06 – teoriia literatury; TNPU im. V. Hnatiuka. Ternopil, 2007. 19 s. (in Ukr.).
9. Trefiak N. I. *Konstruktivni skladovi individualnoho stylu khudozhnoi prozy Mykoly Vinhranovskoho* [Constructive components of the individual style of artistic prose of Mykola Vingranovskyi]: avtoref. dys. ...kand. filol. nauk: 10.01.06 – teoriia literatury; Cherniv. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. Chernivtsi, 2010. 20 s. (in Ukr.).
10. Kholod H. Ya. *Poetyka prozy Mykoly Vinhranovskoho: monohrafiia* [The poetics of Mykola Vingranovskyi's prose: a monograph]. Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv. K., 2016. 16 s. (in Ukr.).
11. Chaikovska V. *Ukrainska khymerna proza: istoriia narodzhennia termina* [Ukrainian chimerical prose: the history of the term emergence] // *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*, 2006. № 26. S. 79–82. (in Ukr.).
12. Shton H. Styl pysma chy styl myslennia? [Writing style or thinking style?] // *Dnipro*. 1981. № 1. S. 138–143. (in Ukr.).

Стаття надійшла до редколегії 30.04.23